

ZSEMLYE JÁNOS KONSTANTIN

„ÉN SZÉKESI GROFF BERCHENY MIKLÓS” (Bercsényi-kép a múltban és jelenben)

■ A Bercsényi „Olly családnév, mely – kivált a XVII. és XVIII. század elején szerepelt történeteinkben”.¹ E történelmi nevezetességű család leghíresebb tagja Bercsényi Miklós (1665–1725), a Rákóczi-szabadságharcnak (1703–1711) kezdettől fogva „második embere”.

A tanulmányban azokra a munkákra szeretném felhívni a figyelmet, amelyek Bercsényi Miklós életútjával foglalkoznak, érintve ennek kapcsán, melyek a Bercsényi-képünket alakító (heroizáló? sematizáló?) „toposzok”, s miben áll Bercsényi kuruc főgenerálisságának „genezise”. Előtte röviden kitérek a Bercsényi nemzetség (gens) „előtörténetére” Bercsényi Miklós születéséig, tekintetbe véve egyenes ági (apai) felmenőit („Miklós-ág”).

A „Miklós-ágról”

■ Thaly Kálmánnak a Bercsényi családra vonatkozó alapvető kutatásai és művei² nyomán vált ismertté az a nézet, miszerint a családnév „Berchen” helynévről vette eredetét.

A szerző három „Berchen” praediumra hívta fel a figyelmet. Az egyik az észak-dunántúli Veszprém vármegyében, a másik és a harmadik a dél-dunántúli Somogy, illetve Pozsega vármegyékben volt található. Thaly Kálmán feltételezése szerint „talán három ágra lévén oszolva” a „*Bercsény*«-nem”, azok egymástól távolabb eső alapítása volna „a három *Bercsény* nevű” helység.³ Mind közül a Veszprém vármegyének az említése a legkorábbi (1082),⁴ s mindhárom a török dúlások következtében pusztult el a 16. században.⁵ Thaly feltevése, okiratilag igazolható praediumok elnevezésére támaszkodik. Ő maga a legrégebből dokumentált („legősibb”) Veszprém vármegyei „Bercsény pusztától” eredeztette a család nevét, feltételezte származását.⁶ A „*Bercsényi családról eddigelé felmutatható legrégebbi iratot*” I. Mátyás korából sikerült azonosítania, amely Gúthi Országh Mihály nádor 1470. évi oklevele. Az *oklevél* nevén nevezi, s egyben lokalizálja „Nicolai de Berchyn”-t, aki birtokos „in comitatu de Posega”. Közélebbi rokonsági foka a kuruc főgenerális egyenes ági (apai) felmenőivel nem tisztázott.⁷ Mindazonáltal, a köznemesi eredetű Bercsényi nemzetség tagjaira is érvényes Bánkúti Imre általános megállapítása: „a rendi társadalomban az egyén pályáját családi viszonyai (ősei, birtokállománya, rokonsága, házassága stb.) jelentősen meghatározták”.⁸

A „Miklós-ág” legrégebből ismert tagja – *Bercsényi Miklós széppapja* –, Bercsényi (I.) László. II. Lajos „udvarnokaként” szolgált. 1525-ben az alsó-magyarországi Hont és Bars vármegyékben kapott birtokadományokat a királytól.⁹ Felnőttkort megérő fia, Bercsényi (I.) Imre – Bercsényi Miklós ükapja – az itteni birtokokat elzálogosítván vagy eladván, áttelepült Erdélybe. Itt Báthory István erdélyi fejedelem (1576-tól lengyel király is) helytartójának, Báthory Kristóf vajdának a szolgálatában, 1577-ben örökadományként kapta a székelyföldi Marosszékből fekvő Székest.¹⁰ A „Székési” a 17. században „iktattatott praedicatumúl a család bárói és grófi diplomáiba, s a híres kurucz fővezér gr. Bercsényi Miklós is folyvást és mindig a »*Székési*« előnevet használja hivatalos kiadványaiban”.¹¹ Bercsényi (I.) Imre fia, Bercsényi (II.) László – Bercsényi Miklós dédapja – Báthory Zsigmond első fe-

jedelemségének idején kapott fontos katonai-politikai megbízásokat Erdélyben, az 1590-es évek legvégén.¹²

Bercsényi (II.) László fia, Bercsényi (II.) Imre – Bercsényi Miklós nagyapja – Bethlen Gábor fejedelmet szolgálva kezdte katonai és politikai pályafutását. Vallási-politikai okokból azonban 1628-ban Erdélyből visszaköltözött a „királyi” Magyarországra. A Cserei-krónika (1709–1712) szerint „Marusszékről Székesről bujdosott volt ki gyilkosság miatt”.¹³ Kemény János *Önéletírásában* (1657–1658) annyit írt erről, hogy „igen catholicus ember vala” a kálvinista Erdélyben, „ugyan ki is bontakozék, és római császár birtokában telepedék”.¹⁴ Bercsényi Miklós így kommentálta a történeteket egy 1699. évi levelében: „Szegin üdvözült nagyapám, az ki az erdélyi lakást az akkori fejedelemtül való féltében s rész szerint s majd egészen hiti s Kegvelmes Urunk ő Fölségéhez való hívsége miatt hagyta vala el, soha törvényessen az országtúl meg nem nótáztatott.”¹⁵ Bercsényi (II.) Imre karrierje II. és III. Ferdinánd királyok alatt a „királyi” Magyarországon teljedett ki. Kamarai tanácsos, főkamrás, nógrádi főkapitány, királyi követ Erdélyben, utóbb tábornok. III. Ferdinánd 1639-ben örökletes érvényű bárói diplomával is jutalmazta („Creatio in Magnatem Egregy Emerici Berchény”¹⁶). Ezzel bekerült az arisztokrácia legfelső köreibe, s a bárói cím biztosítva volt leszármazottai részére is. Személyében Thaly Kálmán „jellem-következetesség, valamint az átható jeles ész, a nyughatatlan tettvágy s nagy munkabírás tekintetéből is, fényes nevű unokájának” az előképét vélte felfedezni.¹⁷

Bercsényi (II.) Imre fia, Bercsényi (I.) Miklós (1633–1689) – Bercsényi Miklós édesapja – visszaköltözött Erdélybe. II. Rákóczi György fejedelmet szolgált. A fejedelem halálát (1660) követően végleg visszatért a „királyi” Magyarországra. I. Lipót hítségében Érsekújváron lovassági főtiszt, majd főkapitány, bányavidéki vicegenerális; eques auratus. Királyi titkos tanácsos, kamarás. A Thököly-felkelés idején (1677–1685) királyhű, ám nem minden tusakodás nélkül. 1679-ben így írt leveleiben: „*adja Isten jó végét, fordítsa az keresztyén erőt az törökre!*”; „*rettenetes ínségben vagyunk az jó német vitézek miatt; mint az bitanggal úgy bánnak mindenel, valahová beszállanak, – szánjon meg az igazlátó Isten bennünket!*”¹⁸ A Szent Liga törökellenes felszabadító háborújában a király tábornoki kinevezéssel honorálta katonai szolgálatait. Részt vett Buda és Szeged visszafoglalásában (1686). Az 1687–1688. évi országgyűlés idején, másokkal (így magával a nádorral) együtt, eredményesen lépett fel a királynál, az (éppenséggel királyi jóváhagyással működő) eperjesi vértörvényszék megszüntetése érdekében, amelynek addig 24 áldozata volt már.

Bercsényi (I.) Miklóst 1687-ben emelte grófi rangra I. Lipót. A „*czímeres grófi diplomát pedig idős Miklós gróf mind haláláig elmúlasztá kivenni; oly keveset törődött a dologgal*”. Az ifjabb Miklós részére kiállított – édesapjától háramló, s mindkét nembeli leszármazóira örökletes érvényű grófi rangot rögzítő – diploma („Titulus Comitum pro Nicolao Berchény, post fata Genitoris sui itidem Nicolai, in ipsum devolutus et factus”) 1689. június 24-én kelt.²⁰

Bercsényi Miklós a Rákóczi-szabadságharcban (1.)

Források, szakmunkák

■ Bercsényi életpályáján meghatározó a Rákóczi-szabadságharc. A szabadságharc alatti tevékenységével kapcsolatban tekintélyes mennyiségű forrásanyag áll rendelkezésre.

Az elsődleges források meghatározó részét azok a missilisek, jelentések, *pátensek*, egyéb iratok alkotják, amelyek saját tollából, vagy kancelláriájából származnak. Az elsődleges források kisebb részét azok a feljegyzések teszik ki, amelyeket kortárs személyek írtak neki vagy róla, s ide sorolandók a személyéhez valamiképpen kötődő, egyéb dokumentumok is. A Bercsényitől származó iratanyag egy része

kézírtos forrás (eredetiben vagy másolatban), más része nyomtatásban megjelentetett. Előbbiek a Rákóczi-szabadságharc levéltári és kézírattári dokumentumai között kutathatóak, utóbbiak pedig alapvetően a *Rákóczi Tár* és az *Archivum Rákóczianum* kötetekben lelhetőek fel.²¹ Bercsényi válogatott levelezésének közelmúltbeli kiadása tartalmazza az 1701. évi lengyelországi emigrációjában (XIV. Lajos tájékoztatására írt) memorandumainak magyar nyelvű fordításait is.²²

A Bercsényi-szakirodalom műfaji palettája széles. A lexikonszerű szócikkektől, adattártól, hosszabb-rövidebb folyóiratcikkeken, egyéb kiadványokban megjelent közléseken át, a kisebb-nagyobb, terjedelmű önálló publikációkig (ismeretterjesztő „füzet”, könyvrészlet, vaskos kötetek) terjed. Jóllehet e munkák „darabszáma” nem mondható soknak, a szerzői névsor ez esetben is tiszteletet parancsoló.

Csak felsorolászerűen: a legújabb kori szakirodalomban Bánkúti Imre szentelt tárgyilagos tudományos-népszerűsítő munkát Bercsényi Miklós életének és tevékenységének.²³ Papp Klára jegyezte a Bercsényi-fejezetét annak a (mértékben és kivitelezésében egyaránt impozáns) kötetnek, amely 100 portrét tartalmaz a magyar történelemből.²⁴ Braun László frappáns folyóiratcikkekben foglalta össze Bercsényi életének legfontosabb eseményeit.²⁵ Csatáry György regionális vonatkozásban (Ung és Ugocsa vármegyék) állított össze terjedelmes – részint forrásközlő, részint pedig a helyi „Bercsényi-kultuszt” a 19–20. század fordulójának helyi sajtója alapján feltérképező és bemutató – kötetet.²⁶ Köpeczi Béla a levélíró és a diplomata Bercsényiről nyújtott tájékoztatást, több munkájának összegző áttekintéseiben.²⁷

Ugyancsak ő írta a Rákóczi-szabadságharc megindulásának 290. évfordulója alkalmából megjelentetett, Bercsényivel foglalkozó konferenciakiadvány bevezetését.²⁸ E bevezetés esszenciális megállapítása szerint: Bercsényi „az ún. idealista politika egyik legtipikusabb képviselője, miután előbb nagyon is realista módon vett részt a törökellenes harcokban és működött együtt a bécsi udvarral, mely szolgálatait hivatalokkal és kitüntetésekkel honorálta. Nem elsősorban egyéni, hanem országos sérelmek indították arra, hogy Rákóczinak a bécsi udvarral szembeni felkelést javasolja, hogy részt vegyen Lengyelországban annak előkészítésében, hogy később mint főgenerális és helytartó hadakat vezessen és diplomáciai tárgyalásokat folytasson s végül a bujdosást válassza a kompromisszumokkal szemben.”²⁹

Folytatva a sort: Bercsényi életútjának adatszerűen kivonatolt közléseit tartalmazza Heckenast Gusztáv nélkülözhetetlen életrajzi adattára a Rákóczi-szabadságharcról.³⁰ Speciálisan Bercsényi főgenerálisi státusza vonatkozásában említendő Mészáros Kálmán alapvető monográfiája.³¹ Bercsényi „legutolsó útjáról” – a kuruc emigráció külhonban elhunyt „jelesei” hamvainak hazahozatala, s az újratemetés megszervezése, lebonyolítása kapcsán –, Kincses Katalin Mária publikált alapos tanulmányt.³² Végül a lexikonok régi „klasszikus”, s újabb változatainak (többkevesebb tartalmi hasonlóságot mutató) Bercsényi Miklós-szócikkeit kell megemlíteni.³³

Az eddig elősorolt fontos publikációk a Bercsényi-bibliográfiának azt a részét képezik, amelyek kevésbé vagy egyáltalán nem szenteltek teret a főgenerális markáns egyéniségének, személyes jellemvonásainak. Más szóval, nem egyfajta „Bercsényi-ethosz” megjelenítését tűzték zászlajukra. Ugyanezt kevésbé lehet állítani a megelőző 19. század második felében, s a századfordulót követően született Bercsényi-publikációkról. Az alaphangot itt Nagy Iván adta meg, aki grandiózus, „nemzékrendi” munkájának a Bercsényi-családról szóló szakaszában így fogalmazott: Bercsényi Miklós „1703-dik óta mint a Rákóczy-féle forradalomnak ugy szólva teremtője” áll előttünk.³⁴ E gondolatkört vallotta Thaly Kálmán is, a 19. századi Bercsényi-forrásközlések elkötelezett kiadója, s Bercsényi-publikációinak legfőbb szerzője. Ugyanez köszön vissza Márki Sándornak a háromkötetes, nagyszabású

Rákóczi-életrajz autorának tollán: Bercsényi az „egyetlen igazán forradalmi jelleme a szabadságharcnak, a melynek egész hosszú ideje alatt izzott és hevített”; „tüzesvérű, lángoló szívű, nagyeszű ember”, aki egyszersmind „a szabadság és fejedelme ügyén kívül egyéb dicsvágyat nem ösmert”.³⁵

Mindmáig Thaly Kálmán foglalkozott legrészletesebben (fentebb említett háromkötetes művében) a Bercsényi család (gens) történetével s benne legrészletesebben a főgenerális életútjával. Azt azonban csak 1706-ig terjedően írta meg. Már munkájának első részében (1525–1689) is gazdagon találhatóak Bercsényire vonatkozó adatok, a második és harmadik rész (1689–1703; 1703–1706) pedig teljes egészében az ő életével és tevékenységével foglalkozik. Thaly Kálmán igen eleven Bercsényi-képet hagyományozott: hőse „lánglelkű, szikrázó elméjű és vasjellemű szabadsághős, a Rákóczi-háború megteremtője, szervezője, fenntartó lelke”; Rákóczi „fejedelmi helytartója, főhadvezére, fődiplomataja, első senator”. Nem más ő – írta a szerző –, mint a fejedelem „alter-egoja”, aki az „abszolút uralomra törekvő aulicus és katonai körök előtt ellenben gyűlölt és rettegett, annyi mint – javíthatatlan, még a sírból is izgatni, bosszút állani, harcolni feljáró »Erz-Rebell.«”³⁶

A szuggesztív stílusban megírt, hatalmas lélegzetű (befejezetlenül maradt) mű nem minden alap nélkül váltott ki kritikákat. Ezek illusztrálására R. Várkonyi Ágnes véleményét idézem: „A nagy monográfia gondolati vonalvezetése szerint, a szabadságharc minden lényeges fordulát Bercsényi politikája vitte végbe, mindent ő tudott legjobban, sőt mindent előre látott.”³⁷ Thallóczy Lajos véleményét ma is helytállóan érezzük: „Bercsényi jellemzése ugyan részletes, de nincs meg benne az objektivitás, úgy, hogy »tulajdonképpen panegyris, ami Thaly természetéből folyik« [Thallóczy L.]”³⁸ R. Várkonyi Ágnes abban a kérdésben is állást foglalt, hogy az „örök optimista Bercsényi”-kép reális-e, vagy sem. Úgy látta: „különösen az utolsó években Bercsényi elég hullámzó lelkiállapotban és szélsőségek között ítélte meg helyzetüket”; így hát a „töretlen optimizmus” éppen őt aligha jellemezheti.³⁹ R. Várkonyi Ágnes, egyebek mellett, emiatt is hangoztatta, hogy mindenképpen ideje lenne nekifogni „egy majdani hiteles Bercsényi-életrajzhoz”.⁴⁰

Első lépésként – az újabb kutatások tükrében –, a főgenerális születésével kapcsolatos alapadatokat (helyszín, időpont) pontosítani lehetett. A közelmúltig még az alapvető életrajzi adatközlésekben is, születési helyként – az édesapja által egyik birtokul megszerzett, Nyitra vármegyei – Temetvény sziklavára szerepelt, születési időpontként pedig 1665. december 6.⁴¹ Ezen adatok Thaly Kálmán munkássága nyomán kerültek be a köztudatba és a szakirodalomba, aki szerint, „hő-sünknek ilyenkor *kettős ünnepe* vala: mert névnapja egyszersmind *születésnapja* is”.⁴² A modern szakirodalomban mindenekeelőtt a Thaly-féle születési időpont helyessége kérdőjeleződött meg.⁴³ A kérdésben Bercsényinek a bécsi Stephansdom levéltárából néhány éve előkerült – mindeddig ismeretlen – keresztelési anyakönyvi bejegyzése perdöntő. Az abban szereplő legfontosabb adatok (keresztelés éve, hónapja, napja) a Thaly Kálmán által hivatkozott forrásokban leírtakat nem támasztják alá, sőt azoknak teljesen ellentmondanak. A dokumentum bizonyítja, hogy Bercsényi Bécsben született, 1665. szeptember 24-én, amely napon meg is keresztelték. A forráskiadványból⁴⁴ megtudni többek között, hogy a csecsemőhalandóságra való tekintettel nem vártak a kereszteléssel, amelyre a Stephansdombban került sor. Fény derül a keresztszülők, de még a baba kilétére is. Az ifjabb Miklós, 1664-ben házasságot kötött szüleinek (édesanyja: Maria Elisabeth Katharina von Rechberg-Rothenlöwen bárónő (?–1684)) egyetlen gyermeke volt.

A 19. század végi Thaly-féle Bercsényi-kép, egyfajta historiográfiai „replika” is volt a korábbi „aulicus” szemléletre. Ez a szemlélet határozta meg 1711 után, lényegében a reformkorig – ha nem is kizárólagos érvennyel –, a magyar történeti

irodalomban a Rákóczi-szabadságharc megítélését. (Így közvetve az „Erz-Rebell” főgenerálisát is!) Az „aulicus” szemléletet a szabadságharc neves, vagy kevésbé neves (a Pacificatio Satmariensist mindenestre elfogadó) résztvevőinek – így például Ráday Pálnak, Károlyi Sándornak, Ottlyk Györgynek, ifj. Teleki Mihálynak, Vargyasi Dániel Istvánnak – 1711 után keletkezett emlékiratai ihlették. „Aulicus” volt elsősorban a jezsuita történetírás (főként Tersztyánszky János, Spangár András, Hevenes Gábor, Rost Tamás, Palma Károly Ferenc, Katona István, Pray György, továbbá a piarista indíttatású Kolinovics Gábor). Ehhez igazodtak a protestáns szerzők (Molnár Gábor, Bél Mátyás, Losontzy Hányoki István, Budai Ézsaiás) is. „Aulicus” megítélés szerint, a szabadságharc semmi egyéb, mint „Rákócziana seditio”; „perfidia”; „tumultus”; „perduellio”; „fatale bellum”,⁴⁵ amelyben a kuruc vezetés külpolitikai kapcsolatkeresése általában, eleve nem is vezethetett jóra.

A köztudatban kétségkívül a „vérbő” (hogyesem egy „vérszegény”) Bercsényi él. Nem is alytalanul. Kitészik ez a konföderációt létrehozó szécsényi conventus generalisról (1705) feljegyzett Csécsi-napló néhány odaszúrásából is: „*a lángoló Berchényi tűzbe jött*”; „*tüzes beszédet tart*”; „*kemény kifakadásai [...] nehéz tréfája*” érzékenyül hatott a tanácskozáson, stb.⁴⁶ Maga a fejedelem, francia nyelven írt Emlékirataiban (Mémoires, 1717) a közeli, személyes ismeretség alapján jellemezte bizalmas barátját. Egészében idézem a Bercsényire vonatkozó sorokat:

„Az Örök Igazság előtt írom ezeket az Emlékiratok-at, s ezért – félretéve minden emberi érzelmet – be kell vallanom, hogy Bercsényi gróf személye, de még inkább szelleme, hajlamai és szokásai nagyon akadályozták a magyar főurak egyetértését. Őt mindenki ismerte, engem pedig csak kevesen, s azok is fiatalságomra való tekintettel képtelennek tartottak katonai és politikai tanácsra, s ezért mindent a grófnak tulajdonítottak.⁴⁷ Sokan még egy sorban sem akartak állni vele, nehogy parancsnokságát elismerni. Így hát Bercsényi szelleme, amely nem tudta elviselni az egyenlőséget, a nála alacsonyabbak szemében keménynek és tűrhetetlennek látszott. Bizalmas érintkezésben meggondolatlanul maró és gúnyos volt, komoly dolgokban könnyelmű, a szemrehányásban csípős és megvető. Konokul tisztelte saját véleményét, de többnyire megvetette a másokét. Beszédben ékesszóló volt, cselekvésben tétovázó, kétes esetekben ingadozó, tanácsa, elméjének nagy kiterjedése miatt határozatlan és bizonytalan volt, szerencsétlen körülmények miatt mindig másokat okolt. Bercsényi szeretetből és kényszerűségből ragaszkodott hozzám, így barátságából és viszonzásból sok dologban támogattam, vagy pedig mértéktartást nem ismerő természetével mentegtettem. Egyébként, minthogy nem vettem benne észre rosszakaratot, nem javíthattam meg, amit akaratlanul tett, és nem is büntethettem igazságosan. Ezért a többiek hallgatólagosan azzal vádoltak, hogy főnöge vagyok vele szemben. A közvélemény azt vetette Bercsényi szemére, hogy fősvény, kapzsi és kincseket gyűjt, de erre ő képtelen volt. Takarékoskodónak tartották, mert nem fordított gondot arra, hogy megnyerje a többiek szeretetét, és azt hitte, hogy velem együtt elegendő önmagának. Ezért rajtam kívül egész Magyarországon nem volt barátja. De én sem mindig tetszhettem neki, mert ha meg akartam őrizni a méltányosság szabályait, nem mindig tettem eleget kívánságainak. Egyébként hatalmas szelleme, mint már említettem, könnyen átlátta az ügyeket, de ritkán tudta felismerni más emberek képességeit és tehetségét. Minthogy a szabadság ügyét védtem, szívesen megengedtem neki mindazt, amit a lengyel nagyurak gyakorolnak királyuk irányában, és amiről azt hittem, hogy megegyezik törvényeinkkel. Ez sok rágalomra adott okot, mert azt hitték, hogy a gróf hatalomban és méltóságban egyenlőnek tartja magát velem, holott sohasem vettem észre, hogy vétett a tisztelet és engedelmesség ellen. Nehezen tudtam mérsékelni e barátom természetét, akit őszintén szerettem, aki ismerte titkaimat, s száműzetésemnek és szerencsétlenségemnek hű társa volt. Nehéz volt őt kibékíteni a pártomon álló többi főúrral, mert

mindnek különbözött a szelleme, és bár látszólag önként adták meg a tiszteletet Bercsényi grófnak azért a becsülésért, amelyet én tanúsítottam iránta, és rangjáért is, mégis egyik sem volt őszinte vele, mint ahogy maguk közt sem voltak őszinték. [...] Mindazt, amit Bercsényiről mondtam, részletesen elmondhatnám a többi főúr-ról is, kivéve éles elméjét, érett ítéletét, megbízható szeretetét, ragaszkodását és hozzá-
m való hűségét.”⁴⁸ Rákóczi más helyütt azt is megjegyezte Bercsényiről, hogy „nálam indulatosabb volt”.⁴⁹ E megjegyzését az ónodi országos gyűlés kapcsán tette. Konkrétan arra utalt, hogy Bercsényi – a Turóc megyei követek tragikus esete után –, nagy szenvedéllyel hívta fel a rendeket a konföderáció megőrzésére, megerősítésére. Rákóczi megjegyzése rávilágít, hogy ez az elkötelezett szenvedélyesség („indulatosság”) általában is jellemezte a főgenerálist. A józan fejedelmi hang szolgálhat legfőbb „ajánlasként” a reális Bercsényi-képhez.

Bercsényi Miklós a Rákóczi-szabadságharcban (2.)

A főgenerális

■ Bercsényi⁵⁰ szabadságharc előtti katonai pályafutása a 17. század végi törökellenes háborúkban ívelt fel. 1685-ben vágsellyei kapitány, 1686-ban ezredesi kinevezést kapott a királytól. 1688–1693 között bányavidéki (alsó-magyarországi) helyettes főkapitány, 1696–1697-ben felső-magyarországi tartományi főhadbiztos.

Közismert Bercsényi kapcsolatfelvétele és életreszóló barátsága Rákóczival, s szervezkedésük a szabadságharc megindulásának előestéjén. Bercsényi neve már a fegyverbe szólító brezáni (breznai) kiáltvány kezdősorában Rákóczié mellett szerepel: „*Mi Felső Vadászi Rákóczi Ferencz, Feyedelem, es Székesi Gorff Berczenj Miklos*” – áll a kiáltvány 1703. május 6-i, fejedelmi pecséttel hitelesített változatában.⁵¹ Bercsényi már a szabadságharc első alapidokumentumában, a kezdet kezdetétől „második emberként” – mintegy Rákóczi „helyettese” gyanánt – szerepelt (katonai rang megjelölése nélkül).

Volt-e ennek ekkor hierarchikus jelentősége? Változott ez később? Mikortól és milyen alapon kapta és viselte főgenerálisi címét Bercsényi?

Mint arra már Mészáros Kálmán felhívta a figyelmet, Rákóczi a kezdetektől természetesnek tartotta Bercsényi „vezető szerepét a hadseregben, aki már 1703-tól – külön kinevezési okmány nélkül is – főgenerálisi címet használt”.⁵² Ennek legkorábbi forrása, Bercsényinek a szabadságharc negyedik hónapjában, 1703. szeptember 17-én kelt pátense, amelyben ez a kitétel olvasható: „*Én Székesi Groff Bercheny Miklós [...] fegyvert fogot hadaknak Fő Generalissa*”.⁵³ Bercsényi ugyanakkor nem konzekvensen használta ettől kezdve a „Fő”-generálisi formulát. Például, egy két hónappal későbbi, 1703. november 2-án kelt oltalomlevelében, „csak” mint „*Fegyvert fogott Hadaknak Generálissa*” szerepel.⁵⁴ 1704 közepéről származó kuruc főtiszti kimutatásban ismét főgenerálisként rögzítve: „*comes Nicolaus Bercsényi exercituum universonum supremus generalis*”.⁵⁵

A szövetségelt rendek 1705. szeptember 20-án, Szécsényben kelt konföderációs szövetséglevelében („*Instrumentum Confoederationis Inclitorum Regni Hungariae Statuum et Ordinum pro Libertate confoederatorum*”), Bercsényi ismételten az egész kuruc hadsereg főtábornokaként titulálta magát: „...*Nicolaus Bercsény, supremus totius militiae Generalis*...”.⁵⁶ A hazai szakirodalomban olyan álláspont is megfogalmazást nyert korábban, hogy a szécsényi conventus generalison „megválasztották” Bercsényit főtábornoknak (Generalissimus).⁵⁷ Ilyen hivatalos aktusról a szécsényi conventus generalis semmilyen törvényerejű határozata nem tanúskodik. A naplót feljegyző Csécsi János sem utalt erre. Egy helyütt „*gróf Berchenyi Miklós fővezér*”-nek nevezi őt (egyébként „csak” tábornoknak).⁵⁸ Szintén ellentmond a megválasztásnak (a Bercsényivel egyébként nem rokonszenvező) Lemaire brigadéros visszaemlékezése: Bercsényi „*egyik legfőbb tisztje*”, Rákóczi előtti tisztelgő látogatásán „*valamennyi tiszttársa nevében bejelentette,*

hogy [...] még egy dolog nyomja szívüket: tábornokuk nem kapott ott semmilyen méltóságot, amely a többiek fölé emelné, jóllehet a konföderáció eléggé ismervén érdemeit”.⁵⁹

Érdekes kérdés, hogy a szécsényi conventus generalist követően, hogyan látta maga Bercsényi a saját főgenerálisságát, pontosabban főgenerálisi hatáskörét. Lévéen elvileg és gyakorlatilag „*Supremus-Generalis et totius Exercitus Commendans*”,⁶⁰ 1706. március 5-én ezt írta a fejedelemnek: generálisságának ugyan „*supremitása megvan*” (ti. nominálisan), ám sejtetően hozzátette: „*vagyis kellene lenni*”.⁶¹ Számba is vette, mi módon: „egyetemlegességében, előléptetési, gazdasági és jogszolgáltatási, valamint állam- és hadügyekben, azaz saját hatáskörében”.⁶² Bercsényi kétségkívül főgenerálisságának törvényesítésére, hivatalosítására törekedett. A soron következő conventus generalison (Ónod, 1707. május 31.–június 22.) elő is került a „Bercsényi-ügy”. Diszkrét formában azonban: direkt főgenerálisi beiktatás helyett, Bercsényit feljebb – fejedelmi helytartói méltóságba – emelték, s ebbéli hatáskörét rögzítették. Mintegy ennek részeként nyert hivatalos formát (1703 óta de facto viselt) főgenerálissága.

Bercsényi új titulusrára és jogkörére maga Rákóczi tett javaslatot az ónodi „*ország gyűlése*”⁶³ 1707. június 18-i ülésnapján. Emlékirataiban bizonyos összefüggésbe hozta javaslatát az I. Péter cárral tervezett tárgyalásokkal: „*Senki más [Bercsényin kívül – Zs. J. K.] nem volt képes ezt az ügyet intézni [...]. Elhatároztam, mint már említettem, hogy Bercsényi tábornokot küldöm Lengyelországba,*⁶⁴ *s ezért a gyűlés vége előtt előadtam a rendeknek, hogy különböző események távol tarthatnak engem Magyarországtól, és így szükségesnek látom, hogy vezéri helytartóm legyen, akire távollétemben hatalmamot bízhatom, amennyire a rendek javára hasznosnak itélem. Erre a rangra Bercsényi tábornokot emelték.*”⁶⁵

Szematitű beszámoló szerint: Rákóczi előterjesztésére, ha a „szükség úgy hozván – azon Nemes Országnak dolgaira nézve el kellett néznie [a fejedelemnek – Zs. J. K.]: *nem volna-e jó, ha a Nemes Confoederált Statusok oly Locumtenensről gondolkodnának, a mely az ő Felsege ollyatén távul való létében is mind juridica, politica, bellica, et oeconomica ezen Haza dolgait folytathatná? – Tetszett Nemes Statusoknak ezen ő Felsege propositiója, és conclamáltak Méltóságos Gróff Fő-Generális Bercsényi Miklós uram ő Excellentiája személyére, kérvén ő Nagyságát, hogy magára venné azon Locumtenensségnek becsületit; tekintvén is ő Nagysága a Nemes Statusok abban egyezett akarattját: magára vállalta – kinek közönségesen aggratulálván, azon hivatalban üdvezlették.*”⁶⁶

Bercsényi kinevezését a „*Conventus Generalis Onodiensis*” végzéseinek „*A' locumtenensek választásáról, és annak authoritásáról*” címet viselő ötödik artikulusa⁶⁷ mondta ki: „*Mínthogy a' Felseges Fejedelemnek, mind Erdélyi Fejedelemségére, mind más sok országos gondgyaira nézve, az időnek mivoltáhozképest néha azon maga Fejedelemségében Erdélybe kelletvén bémenni, és tőlünk távozásának lenni: Hogy az alatt is az ő Felsege jelen nem léte, és oda késése idejében a' Közönséges jónak, hadi, törvényes, es oeconomicalis állapotoknak (kik az mint fellyeb jelentetett, a' felséges Fejedelem, es Senatus authoritása, igazgatása, és hatalma alá tartozandók) folytatásában és elő mozdításában valami fogyatkozás, és hátra maradás a' mostani interregnum idejére nézve is ne legyen, méltóságos Gróf Bertsényi Miklós Úr, Ország Fő Generalissa, és Első Senator, ez Hazához ditséretesen mutatott érdemes vóltáért, Országunk mostani fen forgó szüksége is azt hozván magával, Locumtenensnek declaráltatik olly véggel: Hogy Felseges Vezérő Fejedelmünk jelen nem létében, valamennyiszor a' szükség kívánnya, azon hatalommal és autoritással (hirt tévén a' mennyire lehetséges léssen arról eő Fejedelemségének is) a' Senatussal együtt minden Politicay, Hadi, Törvényes és Oeconomicaly dolgokat, azoknak mivoltához képest folytathasson es kiszolgáltathasson az ollyatén állapotokhoz való ujításokon kívül, mellyek az egész országot, és annak*

ahoz kívántató közönséges tetszését illetnék, s az olyan Tövények szolgáltatásai-ban praesideálhasson.⁶⁸

Így tehát Bercsényi főgenerális – mint „Locumtenens” –, „juridica, politica, bellica, oeconomica” nyert általános jogkört az ország dolgaiban. Bercsényi fejedelmi helytartói (locumtenensi) titulusa (együtt a királyság főgenerálisa, Ung vármegye főispánja és első szenátora címeivel), elsőként az ónodi conventusnak a Habsburg-ház detronizációjáról szóló, a trónüresedést hírül adó – a keresztény világhoz 1707. május 16-i (vissza)keltezővel kibocsátott – kiáltványban („*Universis orbis Christiani principibus, regibus et respublicis, nec non aliis quibusvis statibus et ordinibus praesentium notitiam habituris*”) jelent meg. Magát a trónfosztást június 13-án mondták ki, Bercsényit pedig 5 nap múlva „terjesztette elő” a fejedelem a locumtenensi tisztségre.⁶⁹

A kiáltványt Bercsényi másodikként, Rákóczi után írta alá: „*Comes Nicolaus Bercsenyi Suae Serenitatis Ducalis per Hungariam locumtenens, supremus regni generalis, comitatus de Ungh supremus comes et senator regni primarius*”.⁷⁰

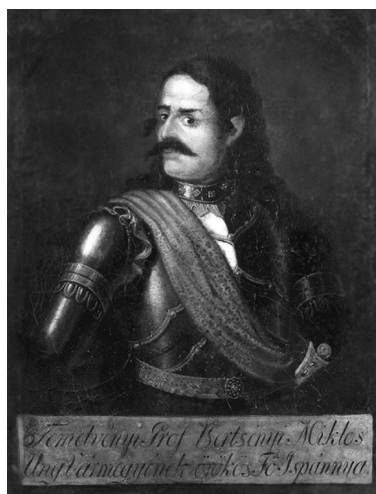
Bercsényinek főgenerálisként, Mészáros Kálmán megállapítása szerint, „előléptetési, gazdálkodási és jogorvoslati ügyekben érvényesült elsőbbsége a tábornoki karon belül”.⁷¹ Mindezeket részletesebben a Regulamentum Universale szabályozta,⁷² mely katonai rendtartás az ónodi végzések tizedik artikulusaként került elfogadásra.

Bercsényi Miklós főgenerálisi tisztsége katonai szerepvállalást is jelentett a Rákóczi-szabadságharcban. Erről (szervezeti szempontból) Markó Árpád hadtörténész vont mérleget: „Bercsényi sohasem vezette az egész hadsereget mint hadműveletekben teljhatalmú Generalissimus, s nem is volt állandóan a fejedelem oldala mellett, mint annak – mondjuk vezérkari főnöke –, hanem a hadjárat egyes szakaszaiban önálló seregcsoportokat vezetett, legtöbbször a többi hadseregcsoporttól függetlenül. Vagyis ugyanazt a hatáskört töltötte csak be, mint a kuruc sereg többi tábornagya.” A szerző hozzátette végül, hogy Rákóczi Bercsényit „a felkelés legutolsó két évében [...] főhadiszállásától távolabbi külpolitikai ügyek lebonyolításával bízta meg, s küldte Lengyelországba és az orosz cárhoz”.⁷³

„A mi pedig arcképét illeti”

■ A *Rákóczi Tár* II. kötetéhez írt Bevezetésben, Thaly Kálmán ezeket a gondolatait róttá papírra:

„Bercsényi maga, mint saját kezű leveleiből kitűnik, [...] a Duna melléki szó-járás szerint beszélt magyarul; a mássalhangzókat gyakran kettőztette [...]. Ez magyarrázza meg azon kiejtésbeli eltérést, mely némely leveleknél, sőt olykor maga a levél és ugyanannak utóírata közt észrevehető: t. i. a levelet diktálta, a postscriptumot maga írta. Bercsényi írása – kivált ha gonddal irhatott – a legszebb, leggyakorlottabb, a mi csak korából fennmaradt; apró-betűs, szép egyenes-soros, egyforma, határozott jellegű, s folyékony és sebes. Papírjainak széle olykor aranyozott, de főként a táborokból írottak közt, közönséges durva papirosuak is vannak. [...] A mi pedig arcképét illeti: [...] Bercsényinknek [...] életnagyságú olajfestményű

Ismeretlen mester 18. századi portréja Bercsényi Miklósról. Magyar Nemzeti Múzeum (Történelmi Képcsarnok Festménygyűjtemény) (vászon, olaj, 112,5 x 83 cm)

[mellképét] [...] a mult év végén sok nyomozás után Lugoson találtam fel, és *Suttág Ferenc* ottani tanár, lelkes közbenjárása által sikerült a jelen évben a nemzeti múzeum részére csere útján megszerezni. [...] Aláírása: 'Temetvényi Gróf Bercsényi Miklós, Ungvármegyének örökös főispánnya'.⁷⁴

Szépirodalmi alkotások is formálják művészi eszközökkel a főgenerális alakját. Immár klasszikusként említhető két (több kiadásban megjelentetett) regény, jóllehet Bercsényi nem főszereplőjük. Az egyik, Herczeg Ferenc *Pro Libertate!* című, romantizáló műve (I–II.), Bp., eredeti megjelenés éve: 1936), a másik pedig Laczkó Géza *Rákóczi* című, realistább szemléletű, befejezetlenségében is monumentális munkája (I–II.), Bp., eredeti megjelenés éve: 1955).

■ JEGYZETEK

1. Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. II. Pest, 1858. 9.
2. Thaly Kálmán: *A székesi gróf Bercsényi család*. I–III. Bp., 1885–1892.
3. Thaly 1885. 336.
4. A praediumokról részletesebben: Uo. 11., 13–14., 330., 333–338.
5. Uo. 13–14.
6. Uo. 11.
7. Uo. 330., 331–333., 334–338. „Nicolai de Berchyn” a Miklósok sorában genealógiailag „számozatlan”. I. = *id. Bercsényi Miklós*; II. = ifj. Bercsényi Miklós. (Utóbbi genealógiai sorszámozásától eltekintettem.)
8. Bánkúti Imre: *Gróf Bercsényi Miklós*. Bp., 1991. 9.
9. A Bercsényiek nemességének bizonyítására Bercsényi (I.) Lászlónál „följebbmeni nem tudunk”. Thaly 1885. 14., 14–18., 14./2. sz. lapalji jegyzet.
10. Uo. 22–29.; Székes: falu a mai romániai Maros megyében (Erdély), román neve: Săcăreni.
11. Uo. 24.
12. Uo. 30–44.; Nagy 1858. 10.
13. Idézi: Kazinczy Gábor: *Cserei Mihály históriája*. Pest, 1852. 315.; Lásd még: Thaly 1885. 73–78.
14. Nagy 1858. 10./1. sz. lapalji jegyzet.
15. Thaly 1885. 77./1. sz. lapalji jegyzet. Bercsényi arra utalt, hogy – jóllehet, nagyapja maga idézett elő egy, mindkét fél részéről erőszakba torkolló felekezeti villongást – a Bethlen által indított vizsgálatot végül felfüggesztették. Bercsényi (II Imrét hivatalosan nem proscríbálták; magától (noha a fejedelemtől „disgustálva”) bújdosott ki.
16. Uo. 339–342.
17. Uo. 172.
18. Uo. 264., 266.
19. Uo. 323.
20. Uo. 343–345.
21. Magyar Nemzeti Levéltár Rákóczi-szabadságharc levéltára, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára és Régi Nyomtatványok Tára; Thaly Kálmán (közli): *Rákóczi Tár* II. Pest, 1868; Thaly Kálmán (szerk.): *Archivum Rákóczianum* I/IV–VIII., X. Bp., 1875–1889.
22. Köpeczi Béla: *Bercsényi Miklós válogatott levelei*. Bp., 2004.
23. Bánkúti 1991.
24. Papp Klára: Bercsényi Miklós. In: Rácz Árpád (szerk.): *Nagy képes millenniumi arcképcsarnok*. Bp., 2000. 128–130.
25. Braun László: *Bercsényi Miklós (1665–1725)*. Acta Beregsasiensis 9. évf. 1. Beregszász. 2010. 171–175.
26. Csatóry György: *Gróf Bercsényi Miklós levelei és emléke Ung vármegyében*. Ungvár. 2004.
27. Köpeczi 2004. 9–14.; Köpeczi Béla: *Kuruc diplomaták Európa keletén*. Bp., 2005. 9–19.;
- Köpeczi Béla: *Bercsényi Miklós, a diplomata*. In: Hausner Gábor (szerk.): *Az értelembátorsága*. Tanulmányok Perjes Géza emlékére. Bp., 2005. 427–432.
28. Köpeczi Béla: *Bercsényi Miklósra emlékezünk...* In: Földesi Ferenc – Czeglédi László (szerk.): *Bercsényi Miklós és kora*. Történettudományi konferencia Hódmezővásárhelyen.

- lyen, 1993. október 8–9-én a Rákóczi-szabadságharc megindulásának 290. évfordulója alkalmából. Hódmezővásárhely, 1993. 5–7.
29. Uo. 6.
30. Heckenast Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban?* Bp., 2005. 57–58.
31. Mészáros Kálmán: *II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai. A kuruc katonai felső vezetés létrejötte és hierarchiája 1703–1711.* Bp., 2006. 93–99., 68.
32. Kincses Katalin Mária: „Mindен különös ceremonia nélkül”. *A Rákóczi-kultusz és a fejedelem hamvainak hazahozatala.* Hadtörténelmi Közlemények 116. évf. 1. sz. Bp., 2003. 46–76.
33. Például: *A Pallas Nagy Lexikona* III. Bp., 1893. 124.; *Révai Nagy Lexikona* III. Bp., 1911. 134.; *Magyar Életrajzi Lexikon* I. Bp., 1967. 185.; *Magyar Nagylexikon* III. Bp., 1994. 649–650.; *Új Magyar Életrajzi Lexikon* I. Bp., 2001. 653–654.
34. Nagy 1858. 12.
35. Márki Sándor: *II. Rákóczi Ferencz.* I. Bp. 1907. 321., 320.
36. Thaly 1885. 4.
37. R. Vákonyi Ágnes: *Feleselő képek (Bercsényi képek a magyar történetírásban).* In: Földesi Ferenc – Czeglédi László (szerk.): *Bercsényi Miklós és kora.* Történettudományi konferencia Hódmezővásárhelyen, 1993. október 8–9-én a Rákóczi-szabadságharc megindulásának 290. évfordulója alkalmából. Hódmezővásárhely, 1993. 9.
38. Uo. 9. és 9./5. sz. lapalji jegyzet.
39. R. Vákonyi Ágnes: *Bercsényi Miklós a történetírásban.* In: Sz. Jónás Ilona (szerk.): *Társadalomtörténeti tanulmányok a közeli és a régműltből.* Emlékkönyv Székely György 70. születésnapjára. Bp., 1994. 159.
40. R. Várkonyi 1993. 26.
41. Heckenast 2005. 57.; Mészáros Kálmán: *II Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai. A kuruc katonai felső vezetés létrejötte és hierarchiája 1703–1711.* Bp., 2006. 68.; Temetvény = Kistelepülés a mai Szlovákia északnyugati részén, a Trencsényi kerületben. Szlovák neve: Hrádok.
42. Thaly Kálmán: *Gróf Bercsényi Miklós születésnapja.* Turul 3. sz. Bp., 1895. 135. Állítástát a szerző, (máta) Viza János kalocsai nagyprépost, nyeszterfehérvári választott püspök (1704-ben császári békebiztos) egy 1709. évi leveléből, illetőleg ifjabb Tsétsi [Csécsi] János (1689–1769) krónikájából („*Memoria Rerum quarundam Belli Hungarici...*” 1703–1709) vett utalásokkal vélte igazolni. Uo. 135./1. sz. és 136./1. sz. lapalji jegyzetek.
43. Bánkúti 1991. 10.; Papp 2000. 128.; Mészáros Kálmán: *Miért éppen Borsi? Tények, talányok tévedések II Rákóczi Ferenc születéséről.* In: Kováts Dániel (szerk.): *Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve,* 23. Sátoraljajújhely, 2013. 67–68.
44. Merényi-Metzger Gábor: *Gróf Bercsényi Miklós keresztelési anyakönyvi bejegyzése.* Hadtörténelmi Közlemények 128. évf. 2. sz., Bp., 2015. 487–490.
45. Köpeczi Béla: *A Rákóczi-hagyomány a XVIII. század közgondolkodásában.* Irodalomtörténeti Közlemények 77. évf. 2–3. sz. Bp., 1973. 154–158.; Tóth Gergely: *Felekezeti és történelmi emlékezet. A Rákóczi-szabadságharc a 18. századi honi történetírásban.* Történelmi Szemle 52. évf. 1. sz. Bp., 2010. 13–36.; Szitás Ilona: *II Rákóczi Ferenc a magyar irodalomban.* Bp., 1937. 19.
46. Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Rákóczi Tükör.* II. Bp., 1973. 154., 150., 167.
47. Bercsényi 11 évvel volt idősebb, a szabadságharc kezdetén huszonhét esztendő Rákóczinál.
48. Rákóczi Ferenc: *Vallomások Emlékiratok.* Bp., 1979. 242–243.
49. Uo. 365.
50. Esze Tamás: *II. Rákóczi Ferenc breznai kiáltványa.* Századok 88. évf. 2–3. sz. Bp., 1954. 314.
51. 1691-től Ung vármegye örökös főispánja
52. Mészáros 2006. 25.
53. Idézi: Mészáros 2006. 93./322. sz. lapalji jegyzet.
54. Bercsényi Miklós oltalomlevele Vác város lakói részére. OSzK RNYT. RMK I. 1683a.
55. Mészáros Kálmán: *Tábornoki és törzstiszti kinevezések a Rákóczi-szabadságharcban.* Hadtörténelmi Közlemények 114. évf. 2–3. sz. Bp., 2001. 340.
56. Thaly Kálmán: *A szécsényi országos szövetséglevél. Századok* V. füzet (Negyedik évfolyam). Pest, 1870. 340. A Szerző megjegyzése szerint, „Az eredeti, finom szirony-bőrre igen díszesen írt okmány összesen nyolcz egész ívrét nagyságú levélből áll, melyből három és fél lapot a szöveg, a többit az aláírások töltik be.” Uo. 347. Bercsényi idézett bejegyzése, illetve (Rákóczié után másodikként következő) aláírásának és viaszpecsétjé-

- nek fotókópiája újabban: Horányi Károly – Krähling Edit (szerk.): *Calliotheca. Kincsek a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárából*. Bp., 2017. 56.
57. Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc a hadvezér*. Bp., 1934. 107.
58. *Rákóczi Tükör*. II. 143–175. Idézett rész: Uo. 156.
59. *Rákóczi Tükör*. II. 215.
60. Idézi: Mészáros 2006. 95.
61. Idézi: Mészáros 2006. 96.
62. A levélnek ezt a latin nyelvű szakaszát saját fordításban közli: Mészáros 2006. 96.
63. A conventus generalis egykorú szinonimájaként. Bánkúti Imre (s. a. r.): *II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja. Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma 1707–1710*. (Rákóczi források) Bp., 2005. 14. és köv.
64. *Rákóczi* 1979. 369.
65. Bercsényi küldetésére, Vallomásaiban (Második könyv) ugyancsak kitért a fejedelem: „*Bercsényi grófot, a szövetséges ország főgenerálisát, helytartómat, ez ügyben Lengyelországba küldtem*”. Uo. 446.
66. Idézi: Thaly Kálmán: *Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. XXVII. Magyar történelmi emlékek. Történelmi naplók (1663–1719)*. Bp., 1875. 165.
67. Idézi Sinkovics István (szerk.): *Magyar Történeti Szöveggyűjtemény*. II./2. köt. 1526–1790. Bp., 1968. 828–829. Eredetileg „*Negvedik Articulus*”-ként szerepelt, az alábbi (a dokumentumon végül áthúzott, utóbb a fentebb idézett formában átfogalmazott) címmel: „*A' Felséges Fejedelem jelen nem létének idejében a' közönséges dolgoknak folytatására Locumtenens rendeltetik.*” Budapest Főváros Levéltára. Ráday család levéltára. IV. d. Kancelláriai iratai. IV. d/1. Magyarországi és erdélyi belpolitikai iratok. 1703–1711. IV. d/1–3. köteg. 1–7. sz. Az ónodi országgyűlés iratai. 1707. 10.
68. Uo. 10–11.
69. A kiáltványt közli: Benda Kálmán – Maksay Ferenc (s. a. r.): *Ráday Pál iratai*. II. 1707–1708. Bp., 1961. 206–208. Benda Kálmán rámutatott, hogy a szöveg fogalmazványát készítő Ráday Pál (a fejedelmi kancellária vezetője), a kiáltványt arra a napra keltezte (vissza), amelyen az „ország gyűlését” meghirdették. U. 206.
70. Uo. 208.
71. Mészáros 2006. 98.
72. Magyar nyelvű szövegét közli: Bánkúti Imre: *Rákóczi hadserege 1703–1711*. Bp., 1976. 181–218.
73. Markó 1934. 108.
74. *Rákóczi Tár*. II. köt. XXIX–XXX.

